УДК 336.221:339.543
JEL O17
DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-15

Рябчук О.Г.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аудиту та економічного аналізу,
Державний податковий університет
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8656-6720
Oksana Riabchuk
State Tax University

Салямон-Міхєєва К.Д.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аудиту та економічного аналізу,
Державний податковий університет
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8001-0468
Kateryna Saliamon-Mikhieieva
State Tax University

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПРОТИДІЇ ТІНЬОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

THE ROLE AND IMPORTANCE OF CUSTOMS CONTROL AS A TOOL TO COUNTERACT THE SHADOW ECONOMY

Анотація. *Стаття присвячена обґрунтуванню вирішальної ролі та значення митного контролю у боротьбі з тіньовою економікою та підтримці фінансового добробуту держави. Встановлено, що зростання рівня тіньової економіки свідчить про недостатню ефективність та результативність митного контролю, що пов'язано з низкою проблем української митниці, таких як корупція, тривалість митних процедур, підробка документів, значні транспортні та часові витрати на оформлення товарів у суміжних службах, залежність митної служби від політичного впливу, непрозорість у призначенні посадових осіб митних органів, недостатня кваліфікація митників. Для вирішення зазначених проблем та підвищення ефективності механізмів митного контролю запропоновано уніфікувати митний тариф, інтегрувати митну систему з системами інших державних органів, підприємств та установ, здійснити комплексну діджиталізацію, автоматизацію прийняття рішень, розвивати людські ресурси.*

Ключові слова: *митний контроль, тіньова економіка, пост-митний контроль, митний аудит, інструмент протидії.*

Abstract. Introduction. *The article is devoted to the definition of the key role and importance of customs control in solving problems associated with the shadow economy. The relevance of the study is due to the urgent need for effective measures to combat the shadow economy in Ukraine, where it poses a significant threat to the fiscal system, economic growth and social welfare. As Ukraine continues to advance on the path of economic reform and European integration, understanding the critical role of customs control is of particular importance.* ***Purpose.*** *The article is aimed at developing solutions aimed at improving the efficiency of customs control mechanisms to counter the shadow economy and ensure sustainable economic development of the state.* ***Methods.*** *In the course of the study, general scientific methods of cognition were used: critical analysis, synthesis of information, induction and deduction.* ***Results.*** *The study found that customs control is important in the fight against the shadow economy and ensuring the financial health of the state. However, the growth of the shadow economy indicates that customs control is insufficiently effective and efficient. This is due to a number of problems of the Ukrainian customs, such as corruption, duration of customs procedures, forgery of documents, significant transport and time costs for registration of goods in related services, dependence of the customs service on political influence, lack of transparency in the appointment of customs officials, insufficient qualification of customs officers.* ***Conclusion.*** *Customs control plays a crucial role in combating the shadow economy and supporting the financial well-being of the state. Nevertheless, the growing prevalence of the shadow economy indicates the lack of effectiveness of existing customs control measures to achieve optimal performance. To solve these problems and increase the efficiency of customs control mechanisms, it is proposed to unify the customs tariff, integrate the customs system with the systems of other state bodies, enterprises and institutions, comprehensive digitalization, automation of decision-making, development of human resources. The practical significance of the study lies in the possibility of using the results obtained by state authorities to improve the customs control system in Ukraine, which will reduce the level of the shadow economy, improve the financial stability of the state and its economic development.*

Keywords: *customs control, shadow economy, post-customs control, customs audit, countermeasure tool.*

Постановка проблеми. Тіньова економіка створює значні виклики для стабільності та розвитку як країн, що розвиваються, так і країн з усталеною економікою. У випадку України, де тіньова економіка становить значну частину економічної діяльності, це питання набуває особливої актуальності. Тіньова економіка в нашій державі охоплює широкий спектр незаконної діяльності, від неофіційної праці та незареєстрованого бізнесу до ухилення від сплати податків та контрабанди. Ця діяльність підриває офіційну економіку, зменшує

© Рябчук О.Г., Салямон-Міхєєва К.Д., 2023

податкові надходження та перешкоджає уряду впроваджувати ефективну політику.

Митний контроль, як ключовий регуляторний та наглядовий механізм, відіграє ключову роль у боротьбі з тіньовою економікою. Він передбачає нагляд за товарами та послугами, що перетинають національні кордони, охоплюючи аспекти торгівлі, оподаткування та дотримання правових норм. Ретельно перевіряючи переміщення товарів, митні органи мають на меті забезпечити достовірність зареєстрованих операцій, податкових платежів та дотримання правил торгівлі. Такий підхід має важливе значення для зменшення ухилення від сплати податків, контрабанди та інших незаконних дій, які сприяють поширенню тіньової економіки.

Україна з її різноманітною економічною діяльністю та значними обсягами транскордонної торгівлі є особливо вразливою до різних практик тіньової економіки. Економічна невизначеність, а також прогалини в регулюванні та правозастосуванні сприяють поширенню неформальної економічної діяльності. Тіньова економіка не лише перешкоджає економічному зростанню та зменшує державні доходи, але й ставить під загрозу ефективність державної політики.

Отже, розуміння ролі та значення митного контролю в боротьбі з тіньовою економікою є надзвичайно важливим для України, оскільки він є дієвим інструментом для виправлення існуючих економічних дисбалансів та сприяння сталому розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про наявність значного масиву літератури, присвяченої темі митного контролю та тіньової економіки. Численні науковці досліджували різні аспекти цих питань. Зокрема, сутність, функції, принципи та види митного контролю вивчали І.Г. Бережнюк, П.В. Пашко [6], Л.М. Івашова, Т.С. Єдинак, В.Ю. Єдинак [9], З.Т. Менліосманов [12]. Сутність поняття «тіньова економіка», її складові частини, причини їх виникнення та розвитку досліджувалися українськими та закордонними науковцями, такими як Е. Фейг [1], Н. Лойзе [2], Ф. Сміт [3], В. Танзі [4], Д. Томас [5], З. Варналій [8], І.І. Мазур [11], О.О. Подмазко [16], О.В. Турчинов [17], К.І. Швабій [19]. Проблеми української митниці та основні напрями її реформування досліджували В. Берестенко [7], Я. Корнієнко [10] та Ю. Пероганич [15]. Однак на сьогоднішній день залишається невизначеною роль та значення митного контролю як інструменту протидії тіньовій економіці.

Мета статті – розробка рішень, спрямованих на підвищення ефективності механізмів митного контролю для протидії тіньовій економіці та забезпечення стійкого економічного розвитку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб зрозуміти ключову роль і значення митного контролю в боротьбі з тіньовою економікою, необхідно з'ясувати сутність даного поняття. Згідно з чинним законодавством, зокрема Митним кодексом України, митний контроль – це комплекс заходів, які здійснюються центральними органами влади, уповноваженими реалізовувати державну податкову і митну політику. Зазначені заходи спрямовані на забезпечення дотримання митного законодавства та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана в установленому законом порядку [13]. Крім того, як зазначено в Кіотській конвенції, митний контроль є механізмом, яким володіють державні фіскальні органи з основною метою забезпечення дотримання митних правил [14]. Митна енциклопедія визначає основну мету митного контролю як вивчення та перевірку за допомогою різноманітних форм нагляду відповідності митних операцій та діяльності положенням митного законодавства [6, с. 68]. Основні функції митного контролю наведені в табл. 1.

Виконання зазначених функцій відбувається на різних етапах митного контролю.

Попередній митний контроль (попереднє митне оформлення). Цей етап передбачає подання попереднього повідомлення митному органу про намір перемістити товари чи транспортні засоби, які мають комерційне призначення, через митний кордон. Таке рішення приймається на підставі аналізу ризиків за попередньою митною декларацією.

Поточний контроль (в процесі митного оформлення). Включає візуальну оцінку, яка проводиться із застосуванням інформаційних технологій, формалізовані перевірки, порівняльний аналіз, контроль, заснований на системі управління ризиками, та інші методи, визначені митним законодавством України.

Пост-митний контроль (після завершення митного оформлення). Передбачає документальну перевірку, що проводиться у формі митного аудиту. Сюди входить

Таблиця 1

Основні функції митного контролю

Функції	Значення
Контролююча	Відповідає за дотримання митного та податкового законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності
Захисна	Відповідає за забезпечення національних інтересів держави як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні шляхом здійснення заходів щодо захисту прав та законних інтересів учасників зовнішньоекономічної діяльності
Фіскальна	Передбачає стягнення мита, податків та інших платежів, передбачених законодавством
Регулятивна	Передбачає впровадження ефективного механізму реалізації внутрішньої та зовнішньої економічної політики, сприяння прискореному переміщенню товарів через митний кордон держави шляхом встановлення спрощених процедур
Превентивна	Спрямована на виявлення, припинення та попередження порушень митних правил
Інформаційна	Передбачає поширення інформації про результати контрольно-перевірочних заходів з метою інформування відповідних органів та громадськості про характер, способи та наслідки порушень у сфері зовнішньоекономічної діяльності
Управлінська	Передбачає розробку та реалізацію управлінських рішень, спрямованих на вдосконалення системи митного контролю та підвищення його ефективності

Джерело: систематизовано автором за [12, с. 148]

перевірка своєчасності, достовірності, повноти нарахування та оплати митних платежів. Митний аудит є поширеною формою контролю в усьому світі [6, с. 73; 9].

Заходи, що реалізуються на всіх етапах митного контролю, в сукупності створюють безперервний та інтегрований процес, спрямований на захист економічних інтересів держави, зменшення кількості порушень митного та податкового законодавства і, як наслідок, пом'якшення негативних наслідків тіньової економіки.

Перш ніж визначити роль та значення митного контролю як інструменту протидії тіньовій економіці, слід проаналізувати визначення поняття «тіньова економіка» українськими та закордонними науковцями та її основних складових.

Насамперед відзначимо, що на сьогоднішній день серед зарубіжних та вітчизняних дослідників немає єдиного розуміння даного явища. Крім того, економічна література не містить єдиного терміну, який би позначав досліджувану категорію.

Економіка, що не обліковується в офіційній статистиці, позначається безліччю термінів. Зокрема, найчастіше її називають «тіньовою», «неофіційною», «нелегальною», «прихованою», «підпільною», «фіктивною» тощо. Англійські економісти найчастіше використовують терміни «неофіційна», «підпільна» та «прихована» економіка. Французькі економісти схильні використовувати терміни «підпільна» та «неформальна» економіка, тоді як німецькі та українські економісти віддають перевагу терміну «тіньова» економіка [16, с. 149].

Як вже зазначалося, серед зарубіжних та вітчизняних економістів немає і єдиного розуміння зазначеного явища. Найпоширеніші визначення даного поняття наведені в табл. 2.

Таким чином, існує два основних підходи до визначення поняття «тіньова економіка» – визначальний та поведінковий. Визначальний підхід розглядає тіньову економіку як економічні дії, що залишаються незафіксованими. Поведінковий підхід тлумачить тіньову економіку як реакцію економічних агентів на встановлені державою обмеження у їхній діяльності [16, с. 149].

Об'єднавши обидва підходи, можна сформулювати комплексне визначення терміну «тіньова економіка»: тіньова економіка – це сегмент економіки, який охоплює економічні дії, що не враховуються у статистиці, такі як виробництво законних товарів і послуг, фінансові чи інші угоди, ініційовані реакцією господарюючих суб'єктів і домогосподарств на обмеження, встановлені державою, і які підлягали б оподаткуванню, якщо б їх виявили органи державного контролю.

Для подальших досліджень даного явища необхідно провести аналіз та розмежування його складових частин. Зарубіжні та вітчизняні дослідники виділяють різні складові тіньової економіки. Однак ми схильні до думки вітчизняного дослідника О. Турчинова, який ідентифікує дві основні складові тіньової економіки:

– економічну діяльність, яка, з різних причин, об'єктивних і суб'єктивних, не зазначається, не контролюється та не оподатковується державою;

– свідомо приховану протизаконну економічну діяльність, яка в свою чергу, поділяється легальну діяльність, при якій відбувається часткове або повне ухилення від сплати податків, зборів, штрафів та регулювань; незаконну діяльність, яка спеціально приховується від державних органів; діяльність, спрямовану на отримання доходів шляхом вчинення або сприяння злочинам, які тягнуть за собою кримінальну відповідальність [17].

Виникнення та розвиток складових тіньової економіки призводить до зростання її загального рівня, що веде до серйозних наслідків для економічної системи країни. В цьому контексті, митний контроль стає ключовим інструментом протидії тіньовій економіці, набуваючи особливої ролі та значення. Виконуючи ряд важливих функцій, митний контроль допомагає зберігати стабільність та ефективність економічної системи.

По-перше, митний контроль сприяє виявленню та запобіганню нелегальному переміщенню товарів і капіталів через кордон. Це дозволяє уряду вчасно реагувати на можливі порушення та недопущення втрати податкових та митних надходжень.

По-друге, митний контроль допомагає запобігати виробництву та обігу контрабанди, яка є однією з основних форм тіньової економіки. Ефективний контроль на кордоні сприяє зменшенню обсягів нелегальних операцій та допомагає забезпечити рівні умови для легальних підприємств.

Таблиця 2

Визначення поняття «тіньова економіка» зарубіжними та вітчизняними науковцями

Автор	Наукове визначення терміну
Е. Фейг	Економічні дії і доход, отримані від них, які обходять або ухиляються від урядового регулювання, оподаткування або спостереження
Н. Лойзе	Нерегульована структура суспільства, що існує в легальному та соціальному контексті, де подібні дії піддаються регулюванню
Ф. Сміт	Виробництво на ринку товарів і послуг, будь то законне чи незаконне, яке не виявляється в офіційних оцінках валового внутрішнього продукту
В. Танзі	Виробництво (або дохід), не враховане в офіційній статистиці, зокрема, доходи, які не повідомлені і не виявлені податковими органами
Д. Томас	Дії, які не враховані при розрахунку національного доходу
З. Варналій	Економічна діяльність, що не враховується офіційною статистикою і не відображається в ВВП
І.І. Мазур	Будь-яка діяльність, пов'язана з виробництвом товарів або наданням послуг, яка не фіксується офіційною статистикою
О.В. Турчинов	Економічна діяльність, що не враховується та не контролюється офіційними державними органами, а також як діяльність, спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства
К.І. Швабій	Економічна діяльність, яка не врахована через недоліки при зборі статистичної інформації

Джерело: систематизовано автором за [1–5; 8; 11; 17; 19]

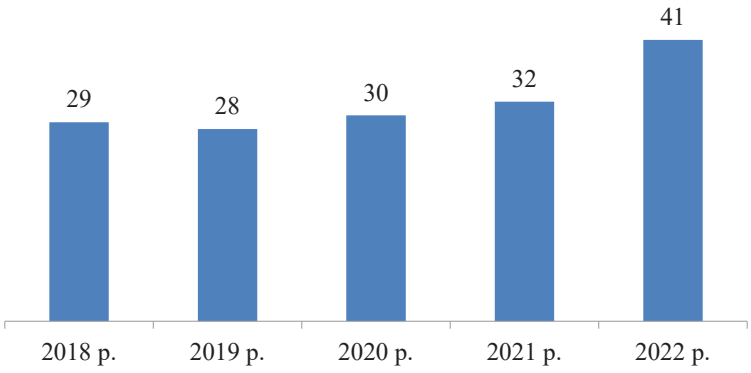

Рис. 1. Рівень тіньової економіки, % до обсягу офіційного ВВП

Джерело: складено автором за [18]

По-третє, митний контроль є ефективним інструментом виявлення та припинення неправомірної фінансової діяльності, спрямованої на ухилення від сплати податків та обман держави. Це сприяє підвищенню фінансової прозорості та відповідальності підприємств.

Таким чином, митний контроль є ключовим елементом боротьби з тіньовою економікою, сприяючи підтримці фінансової стабільності та забезпеченню правил чесної конкуренції в економічній системі країни.

Україна, як і багато інших країн, стикається з проблемою тіньової економіки, яка шкодить фіскальній та економічній стабільності. Тому митний контроль має важливе значення в боротьбі з цією проблемою.

В останні роки рівень тіньової економіки в Україні зростає, про що свідчать статистичні дані Міністерства економіки (рис. 1).

«Базою» тіньової економіки є системна корупція, в тому числі, в митних органах, через яку, за даними Державного бюро розслідувань, щомісяця бюджет втрачає понад 10 млрд гривень [7]. Корупція проявляється як на зовнішньому рівні у відносинах «митник – бізнес» і «правоохоронець – митник», так і всередині самої митниці у відносинах «митник-митник». Вона включає різноманітні аспекти, такі як переведення, атестація, службове розслідування, дисциплінарні провадження, процеси включення до нової штатної структури, підвищення по службі, уникнення можливості скорочення та інше.

Повномасштабна війна не лише посилила корупцію в митних органах, а й додала нових проблем, які негативно вплинули на митний контроль. Однією з таких проблем є недостатня пропускна спроможність пунктів пропуску. У зв'язку з воєнним станом, перевезення вантажів морським і повітряним транспортом призупинено, за винятком зернового коридору. Крім того, обмежено залізничний рух. В цих умовах на українському ринку транспортних послуг основний акцент робиться на використанні автотранспорту. Однак в зв'язку зі збільшенням обсягів перевезень та потоку товарів, утворюються затори на кордонах, що призводить до псування товарів та порушення термінів доставки. Власники вантажів та перевізники несуть додаткові витрати. Варто відзначити й те, що порушення та подорожчання логістики, спричинене війною, знижує конкурентоспроможність товарів українських виробників на зовнішніх ринках.

Залишаються невирішеними такі проблеми, як тривалість митних процедур, фальсифікація документів, значні транспортні та часові витрати на оформлення товарів у суміжних службах, залежність митної служби від політичного впливу, непрозорість у призначенні митних посадових осіб, недостатня кваліфікація митників [10].

Вирішення зазначених проблем потребує реформування української митниці. Проект реформи, реалізація якої планувалась урядом ще до початку війни, включає:

– *запровадження спільних з країнами Європейського Союзу пунктів пропуску та бази даних* для прискорення процедур оформлення та підвищення прозорості;

– *діджиталізацію всіх процесів та впровадження електронної системи черг* для оптимізації роботи та боротьби з незаконною діяльністю;

– *перегляд кадрової політики з метою забезпечення конкурентоспроможної заробітної плати* для посад, пов'язаних з оподаткуванням та митними платежами [15].

Тим не менш, ми вважаємо, що ініціативи уряду не вирішують належним чином питання, пов'язані з митницею, і не підвищують ефективність митного контролю в боротьбі з тіньовою економікою

Для розробки дійсно ефективної реформи необхідно, щоб влада врахувала пропозиції всіх зацікавлених сторін, які беруть участь у митних процесах, включаючи логістичні компанії та бізнес. На додаток до пропозицій уряду, нами пропонуються наступні заходи:

1. *Уніфікація митного тарифу:*

– *прогноз*: зниження числа ставок мита спростить митний процес та зменшить можливість маніпуляцій. Бізнесу буде легше орієнтуватися, а митникам важливо буде дотримуватися однакових правил;

– *вплив на тіньову економіку та її складові*: зменшення можливостей для маніпуляцій сприятиме збільшенню легальності ведення бізнесу, оскільки непрозорість і непередбачуваність митного процесу часто є фактором тіньової економіки.

2. *Інтеграція з іншими системами:*

– *прогноз*: покращення обміну інформацією між державними органами підвищить координацію та реакцію на порушення. Це також зменшить можливість ухилення від оподаткування;

– *вплив на тіньову економіку та її складові*: посилення контролю та обмін інформацією зменшить можливість ухилення від оподаткування та інших обов'язків, що сприятиме зменшенню тіньового сектору.

3. *Комплексна автоматизація та діджиталізація:*

– *прогноз*: зменшення бюрократичних процесів та прискорення обробки документів полегшать ведення легального бізнесу;

– *вплив на тіньову економіку та її складові*: заохочення користування легальними митними послугами може зменшити масштаби тіньової економіки, оскільки легальний шлях стане більш зручним та доступним;

4. *Автоматизація прийняття рішень:*

– *прогноз*: зменшення можливостей для суб'єктивних оцінок сприятиме більш точному та об'єктивному митному контролю;

– *вплив на тіньову економіку та її складові*: зменшення можливостей для обхідних шляхів та підкупу може значно ускладнити участь в тіньових операціях.

5. *Розвиток людських ресурсів митниці:*

– *прогноз*: підвищення кваліфікації та компетентності митників може поліпшити якість митного контролю;

– *вплив на тіньову економіку та її складові*: зменшення можливостей для корупції та інших неправомірних впливів з боку митників сприятиме зниженню тіньової економіки.

6. *Скорочення кількості документації:*

– *прогноз*: спрощення процедур та зменшення обсягу документації полегшать ведення легального бізнесу;

– *вплив на тіньову економіку та її складові*: зменшення бюрократичних бар'єрів може зробити легальний бізнес більш привабливим порівняно з тіньовим.

Запропоновані заходи мають потенціал зменшити обсяги тіньової економіки, роблячи бізнес більш прозорим, зручним та ефективним. Однак успіх залежить від ефективності імплементації цих заходів та взаємодії з усіма зацікавленими сторонами.

Висновки. Митний контроль відіграє вирішальну роль у боротьбі з тіньовою економікою та підтримці фінансового добробуту держави. Тим не менш, зростаюча поширеність тіньової економіки свідчить про недостатню ефективність існуючих заходів митного контролю для досягнення оптимальної результативності. Численні проблеми, з якими стикається українська митниця, включаючи корупцію, тривалі митні процедури, фальсифікацію документів, значні транспортні та часові витрати на супутні послуги, вразливість до політичного впливу, відсутність прозорості у призначенні митних службовців та недостатній рівень кваліфікації митників, підкреслюють необхідність комплексної реформи.

Для вирішення цих проблем і підвищення ефективності механізмів митного контролю пропонується кілька важливих рекомендацій. Серед них – уніфікація митного тарифу, інтеграція митної системи з іншими державними органами, підприємствами та установами, комплексна діджиталізація, автоматизація процесів прийняття рішень та розвиток людських ресурсів всередині митної служби.

Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування його результатів органами державної влади для вдосконалення системи митного контролю в Україні. Впровадження запропонованих рішень може суттєво зменшити рівень тінізації економіки, сприяти фінансовій стабільності та загальному економічному розвитку України. Нагальність цих заходів підкреслюється економічними реформами, що тривають в Україні, та її курсом на європейську інтеграцію.

Бібліографічний список:

1. Feige E.L. The Underground economies. Tax evasion and information distortion. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. 389 p.

2. Loayza N.V. The economics of the informal sector: a simple model and some empirical evidence from Latin America. Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, Elsevier. 1996. Vol. 45(1). December. P. 129–162.

3. Smith Ph. Assessing the Size of underground economy: the Canadian statistical perspectives. Ottawa, Canada, 2006. URL: http://www.statcan.gc.ca/pub/13-604-m/13-604-m1994028-eng.pdf

4. Tanzi V. Uses and Abuses of Estimates of the Underground Economy. *The Economic Journal*. 1999. Vol. 109 (June). P. 338–347.

5. Thomas J. Quantifying the black economy: «measurement without theory» yet again? *The Economic journal*. 1999. № 109 (June). P. 381–389.

6. Бережнюк І.Г., Пашко П.В. Митна енциклопедія : у двох томах. Т. 2. Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. 536 с.

7. Берестенко В. Реформа української митниці: сервіс замість поборів. *Українська правда.* 2023. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/15/700137/

8. Варналій З. Шляхи детінізації економіки України та її особливості. *Банківська справа*. 2007. № 2. С. 56–66.

9. Івашова Л.М., Єдинак Т.С., Єдинак В.Ю. Основи митного постаудиту : навч. посібник. Дніпропетровськ : АМСУ, 2011. 200 с.

10. Корнієнко Я. Недосконале законодавство та корупція. Основні проблеми митниці – дослідження. *Українська правда*. 2018. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2018/06/12/637723/

11. Мазур І. І. Детінізація економіки як пріоритет економічної безпеки України. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 3(8). С. 76–83.

12. Менліосманов З. Т. Митний контроль в Україні: сутність, функції, принципи та місце в системі фінансового контролю. *Науковий погляд: економіка та управління.* 2016. № 2 (56). С. 144–153. URL: http://www.scientificview.umsf.in.ua/archive/2016/2_56_2016/18.pdf

13. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. ВРУ. 2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text

14. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Кіотська конвенція) від 18.05.1973 р. ВРУ. 2023. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/995_643/

15. Пероганич Ю. Яка реформа потрібна митниці. *Українська правда.* 2023. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/31/700690/

16. Подмазко О. М. Тіньова економіка: сутність та структура. *Економічна та соціальна політика. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 1. С. 148–155.

17. Турчинов О. В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження. Київ : Арт.Ек, 1995. 300 с.

18. Частка тіньової економіки у 2021 році зросла до 32% від ВВП. Скільки – скільки. 2022. URL: https://skilky-skilky.info/chastka-tinovoi-ekonomiky-u-2021-rotsi-zrosla-do-32-vid-vvp/

19. Швабій К. І. Дослідження структури тіньового сектора економіки. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 3. С. 115–122.

References:

1. Feige E. L. (2007) The Underground economies. Tax evasion and information distortion. Cambridge: Cambridge University Press, 389 p. (in English)

2. Loayza N. V. (December, 1996) The economics of the informal sector: a simple model and some empirical evidence from Latin America. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, Elsevier,* vol. 45(1), pp. 129–162. (in English)

3. Smith Ph. (2006) Assessing the Size of underground economy: the Canadian statistical perspectives. Ottawa, Canada. Available at: http://www.statcan.gc.ca/pub/13-604-m/13-604-m1994028-eng.pdf (in English)

4. Tanzi,V. (June, 1999) Uses and Abuses of Estimates of the Underground Economy. *The Economic Journal*, vol. 109, pp. 338–347. (in English)

5. Thomas J. (June, 1999) Quantifying the black economy: «measurement without theory» yet again? *The Economic journal*, no. 109, pp. 381–389. (in English)

6. Berezhnyuk I. H., Pashko P. V. (2013) Mytna entsyklopediya: u dvokh tomakh. T. 2 [Customs encyclopedia: in two volumes. Vol. 2]. Khmel′nyts′kyy: PP Mel′nyk A. A., 536 p. (in Ukrainian)

7. Berestenko, V. (2023). Reforma ukrayins′koyi mytnytsi: servis zamist′ poboriv [Reform of Ukrainian customs: service instead of levies]. *Ukrayins'ka pravda.* Available at: https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/15/700137/ (in Ukrainian)

8. Varnaliy, Z. (2007). Shlyakhy detinizatsiyi ekonomiky Ukrayiny ta yiyi osoblyvosti [Ways of detinization of the economy of Ukraine and its features]. *Bankivs'ka sprava*, no. 2, pp. 56–66. (in Ukrainian)

9. Ivashova L. M., Yedynak,T. S., Yedynak V. Yu. (2011) Osnovy mytnoho postaudytu: navch. posibnyk [Basics of customs post-audit: training. manual]. Dnipropetrovs′k: AMSU, 200 p. (in Ukrainian)

10. Korniyenko Ya. (2018) Nedoskonale zakonodavstvo ta koruptsiya. Osnovni problemy mytnytsi – doslidzhennya [Imperfect legislation and corruption. The main problems of customs are research]. *Ukrayins'ka pravda*. Available at: https://www.epravda.com.ua/news/2018/06/12/637723/ (in Ukrainian)

11. Mazur I. I. (2008) Detinizatsiya ekonomiky yak priorytet ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny [Detinization of the economy as a priority for the economic security of Ukraine]. *Stratehichni priorytety*, no. 3(8), pp. 76–83. (in Ukrainian)

12. Menliosmanov Z. T. (2016) Mytnyy kontrol′ v Ukrayini: sutnist′, funktsiyi, pryntsypy ta mistse v systemi finansovoho kontrolyu [Customs control in Ukraine: essence, functions, principles and place in the system of financial control]. *Naukovyy pohlyad: ekonomika ta upravlinnya*, no. 2 (56), pp. 144–153. Available at: http://www.scientificview.umsf.in.ua/archive/2016/2_56_2016/18.pdf (in Ukrainian)

13. Mytnyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 13.03.2012 r. № 4495-VI. (2023) [Customs Code of Ukraine: Law of Ukraine dated March 13, 2012 No. 4495-VI]. VRU. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text (in Ukrainian)

14. Mizhnarodna konventsiya pro sproshchennya i harmonizatsiyu mytnykh protsedur (Kiots′ka konventsiya) vid 18.05.1973 r. (2023) [International Convention on Simplification and Harmonization of Customs Procedures (Kyoto Convention) dated May 18, 1973]. VRU. Available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/995_643/ (in Ukrainian)

15. Perohanych Yu. (2023) Yaka reforma potribna mytnytsi [What reform is needed for customs]. *Ukrayins'ka pravda.* Available at: https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/31/700690/ (in Ukrainian)

16. Podmazko O. M. (2013) Tin′ova ekonomika: sutnist′ ta struktura [Shadow economy: essence and structure]. *Ekonomichna ta sotsial'na polityka. Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo*, no. 1, pp. 148–155. (in Ukrainian)

17. Turchynov O. V. (1995) *Tin'ova ekonomika: teoretychni osnovy doslidzhennya* [Shadow economy: theoretical foundations of research]. Kyiv: Art.Ek, 300 p. (in Ukrainian)

18. Chastka tin′ovoyi ekonomiky u 2021 rotsi zrosla do 32% vid VVP (2022) [The share of the shadow economy in 2021 increased to 32% of GDP]. Skil′ky – skil′ky. Available at: https://skilky-skilky.info/chastka-tinovoi-ekonomiky-u-2021-rotsi-zrosla-do-32-vid-vvp/ (in Ukrainian)

19. Shvabiy K. I. (2010) Doslidzhennya struktury tin′ovoho sektora ekonomiky [Study of the structure of the shadow sector of the economy]. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, no. 3, pp. 115–122. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 28.12.2023